

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ – СКОПЈЕ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

70 ГОДИНИ
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА

70 ГОДИНИ
МАКЕДОНСКА ИСТОРИОГРАФИЈА

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
ОД НАУЧНАТА КОНФЕРЕНЦИЈА ОДРЖАНА
НА 13 И 14 ДЕКЕМВРИ 2016 ВО СКОПЈЕ

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје
Филозофски факултет
Институт за историја

70 ГОДИНИ ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА

70 ГОДИНИ МАКЕДОНСКА ИСТОРИОГРАФИЈА

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
ОД МЕЃУНАРОДНАТА КОНФЕРЕНЦИЈА ОДРЖАНА
НА 13 И 14 ДЕКЕМВРИ 2016 ГОДИНА ВО СКОПЈЕ

УКИМ / ФЗФ
2017

Содржина

СВЕЧЕН ДЕЛ (13.12.2016)	7
Поздравно обраќање на проф. д-р Никола Јанкуловски, реktor на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“	9
Поздравно обраќање на проф. д-р Горан Ајдински, декан на Филозофскиот факултет	13
Поздравно обраќање на проф. д-р Ванчо Ѓорѓиев, раководител на Институтот за историја	15
ПРВ ДЕН (13.12.2016)	21
Виолета АЧКОСКА Среќноста и минатото низ развојот на македонската историографија	23
Ванчо ЃОРЃИЕВ Забранетото име	39
Emanuel PLOREANU <i>The “Macedonian issue” at the beginning of the 20th Century in the Works of Romanian Historiography</i>	57
Далибор ЈОВАНОВСКИ Пред Коминтерната	71
Војислав САРАКИНСКИ Пердика, Ашина и коринтската парадиома	91
Светлозар ЕЛДЪРОВ Историографски војни: случајот „Славо Димевски“	115
Реџеп ШКРИЈЕЉ Бошњациите во современата македонска историографија	145
Александар АТАНАСОВСКИ За некои недоречености во средновековната историографија и потребата за нивно корелирање	159
Стојко СТОЈКОВ Планирање на минатото - сонување на иднината: народи, етнотенези и политика во буарската и македонската медиевистика	177
Memli KRASNIQI <i>The impact of protestant movements in the cultural and spiritual life of the Monastir (Bitola) Vilayet during the second half of the nineteenth century</i>	217

Stoica LASCU <i>Mărturii românești despre diferite realități în spațiul Republicii Macedonia în perioada otomană (începutul secolului XX)</i>	223
ВТОР ДЕН (14.12.2016)	261
Стефан ПАНОВСКИ <i>Philippus furibundus?</i>	263
Драган ЗАЈКОВСКИ <i>Кон ирашањето за ирвите ерарси на Охридската архиепископска: помеѓу митот и историчноста</i>	293
Никола МИНОВ <i>Гимназиите во османлиска Македонија</i>	305
Тодор ЧЕПРЕГАНОВ <i>Искористеноста на западните и балканските историски извори во македонската историографија и електронските извори</i>	347
Борче ИЛИЕВСКИ <i>Македонското црковно ирашање во македонската и српската историографија</i>	355
Бранислав САРКАЊАЦ <i>Македонската историја и политиката на дисциплината</i>	371
Jelena JARIĆ <i>Late Roman “anti-pagan” laws and their appearance in the research of Roman theatres in the Republic of Macedonia</i>	387
Роберто ТРАЈКОВСКИ и Александар ЛИТОВСКИ <i>ВМРО во сиратијата на Третитиот Рајх (1943-1944)</i>	415
Соња НИКОЛОВА <i>Македонската историографија помеѓу етикаата и политиката</i>	427
Димитар ПАНДЕВ <i>Историографскиот поглед на научниот стил</i>	439
Иванка ДОДОВСКА <i>Меѓународното признавање на Р. Македонија, 1991–2001 година (изградба и развој на меѓународните односи)</i>	449
Сашо ДОДЕВСКИ <i>Историјата во документите за независноста на РМ во периодот до 1990 година</i>	463

Пердика, Атина и коринтската парадогма

Војислав САРАКИНСКИ
Филозофски факултет, Скопје

Abstract. – This paper puts to test the virtually axiomatic historical paradigm of the inevitability of the clash between Sparta and Athens as exponents of two opposing political and cultural concepts, and hence the inevitability of the Peloponnesian War itself. This will eventually lead us to the question of the real goal of the Athenian ventures in the late 430s, namely, whether the Athenian policy as a whole was directed against Corinth and Sparta, or if there was another venture that the Athenians had in mind, a venture which unfortunately ignited the fire of the Peloponnesian War. We offer a detailed look at several issues: (1) whether the Athenians are conducting preparations for war at that time, (2) which war they actually have in mind, (3) whether Thucydides reveals their immediate plans, (4) if he does indeed, whether they are aimed at Corinth and Sparta, and (5) if he does not, what are the reasons for it.

Several important details suggest that the Athenian foreign policy was far from showing the uniformity we expect to find; that the Athenian policies rather consisted of a mosaic of small, opportune political decisions with hardly any ideological deposit; and that the hostilities in the North, which presented the main grievance leading to the Peloponnesian War, were not necessarily aimed at Corinth and certainly not at Sparta. One could argue that the Poteidaian affair was meant to be a part of a projected short, limited and controlled “Macedonian War”, supposed to begin and to end in a single battle season, a war which would once and for all secure both the primary and the alternative sources of Athenian timber supply. However, not least because of the paradigm of a Peloponnesian War that emerges from the realm of *ananke* – a paradigm seemingly modern, but actually rooted in classical historiography – the “Macedonian war” will certainly continue to be absent from historical literature. And this, it would seem, is a perfect reminder that historical paradigms need to be constantly checked and redefined.

The danger, therefore, exists that our paradigms will become ossified and their ideological postulates will be hidden through constant usage. We may tend to forget that the paradigms we use rest on ideologically-based models and so we may start regarding our paradigmatic products as “objective truth.”¹

Историските парадигми се важен елемент во методологијата на научното истражување, зашто отвораат пат за да се предвиди одредено однесување или развој на случувањата. Сепак, понекогаш се заборава дека своевидната „исправност“ и „точност“ на историските парадигми во полна мера зависи од она што истражувачот сака да го постигне преку нив. Во научниот свет се изложени многу логични, издржани и полезни парадигми, кои го олеснуваат толкувањето и подредувањето на нашите сознанија за одредена област. Но, точноста на овие парадигми се огледа само во системот на теориска разработка на нивниот автор; во вистинскиот живот, ниту една парадигма не може да биде совршено точна.

Во овој труд ќе разгледаме една токму таква, цврсто вкоренета парадигма, која во научниот свет безмалку доби вид на вистинска аксиома и заживеа сопствен живот: парадигмата за „неминовниот“ судир меѓу Спарта и Атина како носители на два спротивставени политички и културни концепти и, оттаму, за еднакво „неминовната“ Пелопонеска војна како исход на судирот меѓу Атина од едната, и Коринт и Спарта од другата страна. Ова ќе нè доведе до нашата крајна цел: да се испита дали атинските потфати кон крајот на триесеттите години од V век ст.е. воопшто биле насочени кон Коринт и, оттаму, кон Спарта, или пак Атињаните имале сосем други планови, со кои, за несреќа, го запалиле оганот на Пелопонеската војна.

Имајќи ја на ум таа цел, во продолжените подетално ќе се осврнеме на неколку прашања: (1) дали Атињаните во тоа време воопшто се подготвувале за војна, (2) за која и за каква војна се подготвувале, (3) дали нивните непосредни планови воопшто ги има во текстот на Тукидид, (4) ако ги има, дали се темелат врз односите со Коринт и Спарта и (5) ако ги нема, кои се причините за тоа.

I

Приказната ја започнуваме со една вињета за атинската форосна политика, поточно за зголемувањето и намалувањето на придонесите во сојузната каса во предвечерјето на Пелопонеската војна. За ова

¹ Josiah Ober. “Models and Paradigms in Ancient History.” *AHBulletin* 3,6 (1989): 137.

прашање веќе е напишано вистинско море од литература,² па ќе биде доволно да се задржиме само на форосната политика во пракса, и тоа преку кус споредбен поглед на три специфични случаи – придонесите од полисите во Карија, од полисите во интересната сфера на одриското кралство и, најпосле, придонесите од полисите во непосредното соседство на македонското кралство.

Во текот на триесетгодишните воени пресметки на малоазиското крајбрежје, малите кариски населби ја држеле страната на Атина, но никогаш не покажале јасна намера да се врзат во Делско-атичкиот сојуз и да станат редовни форосни обврзници. На форосниот список од 440 ст.е. се забележани 43 кариски населби кои платиле годишен форос, но петнаесетина од нив не се забележани на ниту еден последователен список. Во извесна мера, вакво нешто би можело и да се очекува; поради нивната географска положба, овие населби биле лесна и постојана мета на персиските политички интриги и воен притисок, па влегувањето во Делско-атичкиот сојуз – освен што би било тешко изводливо од гледна точка на домашната политика – би можело да се протолкува и како дрзок акт на непријателство кон моќниот сосед. Од друга страна, Атина веројатно можела да ги присили населбите од Карија да му се приклучат на Сојузот, но самиот обид би ја чинел многу повеќе од средствата што би ги добила од новите членки; не само што загубата во средства би надминувала десет таланти годишно, туку ваквиот развој на настаните би можел да предизвика отворена војна против Персија и да ја наруши постојната состојба, со која Атина била прилично задоволна. Атињаните мудро решиле да ги ограничат загубите и да прифатат игра на сигурно; во 438 ст.е., Карискиот форосен округ бил распуштен, а она што останало од него му било приклучено на Јонскиот.³

Во исто време, сојузничките градови источно од Стримон се соочиле со подемот на една нова регионална сила – одриското кралство на басилејот Терес. Атина имала многу причини да одржува пријателски односи со Одрисите, над сè зашто рамнината меѓу реките

² Cf., на пример, Lisa Kallet. *Money, expense, and naval power in Thucydides' History* 1-5.24. Univ of California Press, 1993; Ron K. Unz. "The Surplus of the Athenian Phoros", *Greek, Roman and Byzantine Studies* 26, no. 1 (1985): 21; C. Edson. "Notes on the Thracian Phoros." *Classical Philology*, 42(2), 1947, 88-105; Samuel K. Eddy. "Athens' Peacetime Navy in the Age of Perikles." *Greek, Roman and Byzantine Studies* 9, no. 2 (1968): 141; A. Blamire. "Athenian finance, 454-404 BC." *Hesperia* (2001): 99-126; M. Chambers. "Four Hundred Sixty Talents." *Classical Philology* 53, no. 1 (1958): 26-32; V. Gabrielsen, *Financing the Athenian fleet: public taxation and social relations*. JHU Press, 2010; и многу други.

³ V. Meritt, Benjamin D. "The Reassessment of Tribute in 438/7." *American Journal of Archaeology* 29, no. 3 (1925): 292-298; cf. Adcock, F. E. "The Breakdown of the Thirty Years Peace, 445-431 BC." *The Cambridge Ancient History*⁴ 5 (1927): 171.

Хеброс и Агријан давала богат житен род, кој можел лесно да се пренесува до Атина преку пристаништето во Ајнос. Веројатно во ова време треба да се датира пријателството на атинскиот полис со Одрисите, како и исплатливиот политички потег – да се намали годишниот форос на сојузничките градови, а за сметка на тоа, тие да придонесуваат со годишни исплати во касата на Терес. Така, годишниот придонес на Ајнос од десет таланти бил намален на четири, а придонесот на Селимбрија – која се наоѓала на половина пат меѓу Одрисите и Бисантиј – од пет таланти паднал на само 900 драхми.

Во непосредното соседство на македонското кралство, пак, се случувало нешто сосем спротивно. Во 437 ст.е. најпосле била основана населба кај преминот Девет Патишта, која го добила името Амфипол. Со овој чин, Атињаните не само што го зацврстиле монополот над Пангајските рудници, туку добиле и речиси целосна воено-политичка контрола над непосредната околина; комуникацијата по море се одвивала преку Ејон, кој сега служел како пристаниште на Амфипол. Атинската моќ на северното крајбрежје се чинела целосно обезбедена.⁴ Ниту еден антички извор не содржи детален преглед на случувањата, но атинските форосни списоци се сосем доволни за да се добие општа претстава за она што се случувало на Северот кон средината на триесеттите години. Податоците во нив покажуваат дека, дури и по основањето на Амфипол, Атина не престанала да го подгрева воено-политичкиот притисок во пошироката околина. Настрана што не се случило никакво намалување на годишните придонеси, во Тракискиот форосен округ била спроведена и т.н. *ἀπόταξις*,⁵ со која округот бил разбиен на уште помали единици, со цел собирањето на годишниот придонес да се врши уште поефективно и без никаков застој. И форосот на повеќе клучни полиси бил забележително зголемен. Уште во 438/7 биле зголемени побарувањата од Менде, која наместо со пет, сега требала да придонесува со осум таланти. Во 435/4 бил зголемен форосот на Скиона – од шест, на цели петнаесет таланти, како и на малиот Афитис, кој наместо вообичаениот еден талант, требало да плати три. Зафатот во 433/2 бил уште поширок. Наместо вообичаените 800 драхми, Торона платила три илјади; Спартол, кој дотогаш

⁴ Cf. Harrison, E. "Chalkidike." *The Classical Quarterly* 6, no. 03 (1912): 165-178; cf. Adcock, "The Breakdown of the Thirty Years Peace", 172 sqq. J. W. Cole, "Pediccas and Athens", *Phoenix* 28, no. 1 (1974), цени дека Амфипол станал дотолку поважен, зашто во ова време сојузничките полиси кои придонесувале со бродови почнале да плаќаат форос, па проблемите со ресурсите за бродоградба ѝ биле препуштени речиси исклучиво на Атина. Cf., меѓу другите, Thuc. 4.108; Andoc. 2.11.

⁵ За детална анализа на синтелијата и апотаксата, v. S. R. Jensen, *Rethinking Athenian imperialism: sub-hegemony in the Delian League*. PhD diss., Rutgers University, New Brunswick, 2010; cf. F. A. Lepper, "Some Rubrics in the Athenian Quota-Lists." *The Journal of Hellenic Studies* 82 (1962): 25-55.

придонесувал со по два таланти, сега требало да плати 3 таланти и 500 драхми, а Хедрол, наместо 500 драхми, бил задолжен да плати 1000. За првпат почнал да се собира форос и од малите населби во внатрешноста, со што придонесот на Ботика бил речиси удвоен.⁶ Најпосле, од Потидаја – една од клучните сојузни членки на Халкидик – наместо шест таланти, за 433/2 ст.е. биле побарани петнаесет.⁷

За разлика од Карија и Тракија – како одлични примери за тоа колку можела да варира атинската форосна политика – форосот на клучните градови во непосредното соседство на македонското кралство бил драматично зголемен, и тоа во текот на само шест години. Неспорно е дека ваквиот потег не бил плод на стихижна политика, туку дел од претходно замислен план. Зошто Атињаните го зголемиле форосот токму тука, и зошто токму во ова време? Атина имала безмалку целосна контрола над подрачјето, пристап до дрвна граѓа и задоволителни односи со месното население; со спогодбите од 437 ст.е., таа ги придобила тракиските династи, но бездруго го обврзала и Пердика, кој веројатно добил прилично голема награда за да опстои на пријателството.⁸ Ако состојбата останела стабилна и непроменета, на Атина сега би ѝ требале помалку, а не повеќе средства за да ја одржува постојната состојба. Единственото можно објаснување е дека зголемувањето на форосот значело предвидување на нови, зголемени трошоци; или, поточно кажано, подготовка за нова војна.

II

Внимателниот читател на Тукидид бездруго ќе заклучи дека мудриот атински државник Перикле – свесен дека сеопштата, пресудна

⁶ Cf. Meritt, B. D., Wade-Gery, H. T. & McGregor, M. F. *The Athenian tribute lists*. 4 vols. Cambridge, Mass. and Princeton, 1939-1953; 3,319.

⁷ За Потидаја, v. B. D. Meritt, *The Athenian tribute lists* 3,64-65, 3,321 и бел. 89; општ приказ во 3,318-319. Скудните податоци не дозволуваат целосен увид во другите области, но речиси е сигурно дека Атина, во општи рамки, ги зголемила побарувањата во целата непосредна околина на македонското кралство. Cf. Meritt, *The Athenian tribute lists* 3,318-319 (во понатамошниот текст: ATL); исто и D. Kagan, *The outbreak of the Peloponnesian War*⁴. Ithaca - London, 1994, 276. Мошне се индикативни бројките за Тасос, чиј форос од 3 таланти се качил на 30; но, D. M. Lewis ("The Thirty Years' Peace." *The Cambridge Ancient History*² 5 (1992): 121-146) опоменува дека примерот со Тасос сепак треба да се користи претпазливо, зашто зголемениот износ може да значи дека на полисот му било вратено правото да стопанисува со рудниците, или пак дека отштетата што морал да ја плаќа сега била заведена како форос. Cf. H. Nesselhauf, "Untersuchungen zur Geschichte der delischattischen Symmachie", *Klio Beiheft* 30 (1933); R. Meiggs, *The Athenian Empire*, Clarendon Press, 1972, 85-86.

⁸ V. В. Саракински, „Филип, кој (не) сакаше да кралува“, *Годишен зборник на Филозофскиот Факултет* 69 (2016), 137-153.

војна против Спарта е неизбежна – намислил со време да се подготви за воени дејствија.⁹ Со ова би се согласиле и многу истражувачи.¹⁰ Работите одат дотаму што, освен за неминовноста на војната што наводно ја предвидел Перикле,¹¹ современите толкувачи без понатамошно разгледување ги преземаат дури и зборовите на Тукидид за крајната омраза на коринтјаните кон Атина,¹² која била смирена со Триесетгодишниот мир, но сега, наводно, повторно се разбудила и ги запалила нештата со својата јарост.

Сепак, врз целава приказна натежнуваат разни противречности. На прво место, таа не се согласува со политичките принципи на самиот Перикле, кој ценел дека Атињаните треба да војуваат само ако тоа е навистина неопходно; во секој друг случај, војната само би го запрела политичкиот и економски развој на Атина, преку кој полисот и инаку би станал апсолутна сила, дури и без воен судир. Понатаму, прашање е дали Атина воопшто била подготвена да започне општа војна против Пелопонескиот сојуз. Ако општата војна била навистина

⁹ Целата поставка за далекувидото предвидување на Перикле, всушност, се темели врз еден единствен навод кај Плутарх: ἀπομνημονεύεται δὲ ὀλίγα παντάπασιν: οἷον τὸ τὴν Αἴγιναν ὡς λήμην τοῦ Πειραιῶς ἀφελεῖν κελεῦσαι, καὶ τὸ τὸν πόλεμον ἤδη φάναι καθορᾶν ἀπὸ Πελοποννήσου προσφερόμενον (Plut. *Pericl.* 8.5). Настрана што станува збор за податок од автор кој, според неговите сопствени зборови, „пишува животописи, а не историја“, оваа недатирана забелешка е пренесена без никаков понатамошен контекст, па затоа и мошне тешко може да послужи како недвосмислен доказ дека веќе во 434 ст.е. Перикле ценел дека војната е толку веројатна и неизбежна, што почнал активно да се подготвува за неа. Cf. задолжително L. Kallet-Marx, “The Kallias decree, Thucydides, and the outbreak of the Peloponnesian War.” *The Classical Quarterly (New Series)* 39, no. 01 (1989), 108.

¹⁰ Меѓу другите, v. Adcock, “The Breakdown of the Thirty Years Peace, 445-431 BC”, 176; 180 sqq.; M. H. Chambers, “Thucydides and Pericles.” *Harvard Studies in Classical Philology* 62 (1957): 79-92; J. De Romilly, *Thucydides and Athenian imperialism*. Oxford: Blackwell, 1963, 25; H. T. Wade-Gery, “Thucydides.” in *Oxford Classical Dictionary*, ed. by N. G. L. Hammond & H. H. Scullard, Oxford: Clarendon press, 1970, 1069 sqq; D. Kagan, *The outbreak...* 241-2; и уште многу други, кои ги оставаме во интерес на просторот, но и со цел вниманието на читателот да остане сосредоточено на проблемот за кој се расправа во главниот текст.

¹¹ Традиционално изнесуван доказ за наводните подготовки е изградбата на т.н. „Среден“ или „Јужен“ бедем, предложена од Перикле, која завршила во 443 ст.е. (Pl. *Gorg.* 455c; Plut. *Pericl.* 13.7-8; cf. IG I³ 440.127). Но, овој бедем, за кој обично се верува дека требало да служи како обезбедување во случај некој да го пробие првичниот Долг бедем, всушност бил изграден така што можел да штити само од евентуални напади од правецот на пристаништето Фалерон – што би била невообичаена насока на дејствување на Пелопонескиот сојуз. Дополнително, изградбата напредувала мошне бавно (v. Cratinus F 326 K-A), а нема ниту еден зачуван податок дека бедемот послужил како одбрана во која и да е подоцнежна воена акција. Cf. D. M. Lewis, “The Thirty Years’ Peace”, 138 sqq.

¹² Thuc. 1.103: Κορινθίους μὲν οὐχ ἥμιστά ἀπὸ τοῦδε τὸ σφοδρὸν μῖσος ἤρξατο πρῶτον ἐς Ἀθηναίους γενέσθαι.

неминовна, би очекувале флоросот да се зголеми во општи рамки; тешко дека зголемените побарувања од гратчиња како Афитис и Хедрол би направиле некаква разлика во војна против Пелопонескиот сојуз.¹³ Најважно од сè, првите зголемувања на флоросот на Северот биле направени пред настаните во Епидамнос – за кои ќе стане збор набргу – а безмалку сите биле спроведени пред битката кај Сиботските острови во 433 ст.е; тоа значи дека зголемувањата започнале во време кога меѓу Атина и Коринт (и, оттаму, меѓу Атина и Спарта) немало активен спор, а биле речиси целосно спроведени пред првиот непосреден контакт на атинската и коринтската флота.

Кон ова се надоврзуваат уште неколку аргументи од гледна точка на Спарта и Пелопонескиот сојуз. Тукидид трипати спомнува дека Спарта најпосле прифатила да влезе во војна не поради поплаките на нејзините сојузници, туку поради стравот од атинската надмоќ. Но, тој го потцртува и тоа, дека Спарта дејствувала мошне бавно; во еден исечок кој речиси целосно им е посветен на поплаките на сојузниците, Спарта воопшто не дејствува (при сè што ветила дека ќе ја нападне Атика како поддршка за Потидеја¹⁴ – ветување кое не го исполнила) сè дури нејзините сојузници не ја изложат на краен притисок.¹⁵ Всушност, да се каже дека Спарта воопшто го признавала постоењето на некаква атинска *ἀρχή*, а особено дека Атина ја достасала точката на надмоќ по која за нејзините противници немало враќање – е да се тврди нешто што не е посведочено во ниту еден антички извор, дури ни кај Тукидид. Напротив, од неговиот текст се добива впечаток дека Спартанците биле сосем задоволни од тоа што ја ограничиле Атина да дејствува само во нејзината сопствена интересна сфера; и покрај епизодата со Плејстоанакт и Клеантрида,¹⁶ нема никакви навестувања дека Спартанците се сомневале во Триесетгодишниот мир. Атина кренала раце од мешањето во копнена Хелада, а по ослободувањето на Мегарида и Бојотија, Атика била ранлива и подложна на напад. Од друга страна, пак, да се оспори поморската надмоќ на Атина целосно ги надминувало силите на Спарта, па следствено, Спартанците воопшто и не помислувале да преземат таков потфат. Во основа, политичкото двојство што го зацртал уште Кимон (Спарта да доминира на

¹³ Cf. L. Kallet, *Money, expense, and naval power in Thucydides' History* 1-5.24. Univ. of California Press, 1993, 70 sqq.

¹⁴ Thuc. 1.58.1: [...] ὑπέσχετο αὐτοῖς, ἣν ἐπὶ Ποτειδαίαν ἴωσιν Ἀθηναῖοι, ἐς τὴν Ἀττικὴν ἐσβαλεῖν [...].

¹⁵ V. P. J. Rhodes, "Thucydides on the Causes of the Peloponnesian War." *Hermes* 115, no. H. 2 (1987), 156.

¹⁶ Plut. *Pericl.* 22. Околу 445 ст.е., младиот базилеј Плејстоанакт и неговиот советник, заповедникот Клеантрида, биле осудени на прогонство зашто наводно примиле поткуп од Перикле за да не ја напаѓаат територијата на Атика.

копно, а Атина на море) го прифатиле двете страни – и тоа, би се рекло, „со молк на одобрување“.¹⁷

Најпосле, различни луѓе гледале различни причини за почетокот на непријателствата. Освен Тукидид, за тогашните настани пишуваа и други автори; некои од нив ги потцртуваат случувањата меѓу Атина и Мегара,¹⁸ а други – атинските односи со Ајгина, нешта кои Тукидид одвај ги спомнува.¹⁹ Всушност, Тукидид е нашиот единствен зачуван извор кој се води според поинаква линија на размислување; откако ќе го изработи првичниот нацрт на главните *διαφοραί* и *αίτιαί* – споровите и поплаките меѓу двете страни, тој одбира цврсто да се држи до онаа сижејна линија, која се темели врз атинските односи со Коринт.²⁰

Штом нештата стојат така, би се рекло дека е сосем оправдано повторно да се протолкуваат случувањата во предвечерјето на војната. Дека Атина се подготвувала за војна е сосем извесно; но, исто толку е извесно и тоа, дека не се подготвувала за војна против Спарта.

III

Всушност, вистинската цел на Атињаните се наоѓала многу поблизу до Халкидик, што бргу излегло на виделина. Околу 433 ст.е.,

Περδίκκας τε ὁ Ἀλεξάνδρου Μακεδόνων βασιλεὺς ἐπεπολέμωτο ξύμμαχος πρότερον καὶ φίλος ὤν. ἐπολεμώθη δὲ ὅτι Φιλίππῳ τῷ ἑαυτοῦ ἀδελφῷ καὶ Δέρδῳ κοινῇ πρὸς αὐτὸν ἐναντιουμένοις οἱ Ἀθηναῖοι ξυμμαχίαν ἐποίησαντο.²¹

Ако се земе предвид целата заднина на случувањата, она што Тукидид решил да ни го соопшти е недоволно и мошне скудно. Овие дваесетина збора не можат да се сфатат поинаку, одошто како груба схема на настаните, во која недостасува цела низа важни детали и, над

¹⁷ D. M. Lewis, “The Thirty Years’ Peace”, 137.

¹⁸ Aristoph. *Ach.* 515-39; *Pax* 606-9; *Andoc.* 3.8; *Diod.* 12.39.4-5; *Plut. Pericl.* 29.4-31.1.

¹⁹ *Andoc.* 3.6, cf. *Thuc.* 2.27.1

²⁰ V. 1.24 sqq., cf. 118.1. Иако целата нагласка ја става врз односите со Коринт, дури и Тукидид се двоуми дали војната официјално започнала пролетта, со тебанскиот напад врз Платаја, или пак со спартанскиот упад во Атика, безмалку три месеци подоцна. Во 7.18., Спартанците признаваат дека Тебанците не требало да ја нападнаат Платаја во време на мир, но и дека и самите не требало да посегнат по оружје додека Атина сè уште предлагала арбитрација под условите на Триесетгодишниот мир: ὅτι τε ἐς Πλάταιαν ἦλθον Θηβαῖοι ἐν σπονδαῖς, καὶ εἰρημένον ἐν ταῖς πρότερον ξυυθήκαις ὄπλα μὴ ἐπιφέρειν, ἦν δίκας ἐθέλωσι διδόναι, αὐτοὶ οὐχ ὑπήκουον ἐς δίκας προκαλουμένων τῶν Ἀθηναίων. Овој исказ, во кој Атињаните сè уште бараат арбитрација и мирна разврска, повторно ги става под прашање наводните подготовки за неминовната војна. Cf. D. M. Lewis “The Archidamian War”, 370.

²¹ *Thuc.* 1.57.3-4.

сè – објаснување. Ова, пак, нè обврзува да се задржиме на овој пасус поподробно и со поголемо внимание.

Ако наводот се следи дијахроно, од него произлегува дека Пердика станал непријател откако Атина се поврзала со неговите соперници – што би значело дека за започнувањето на непријателствата е виновна Атина. Но, тука се важни јазичните нијанси. Во мигот кога Атина склучила сојуз со нив, Филип и Дерда биле *ἐναντιοῦμενοι* на Пердика – збор што означува политичка или дипломатска противпоставеност, несогласување во ставовите и делата – но не и соперништво во војна.²² *De iure*, Филип и Дерда сè уште не биле непријатели на Пердика, па атинскиот сојуз со нив не бил акт со кој се прекршувала спогодбата од 437.²³ Потегот на Атина можел да биде протолкуван како чин на предупредување, но не и на непријателство. Од друга страна, Пердика *ἐπεπολέμητο*, што може да значи само војна. Значи, Тукидид имплицитно ни укажува дека спогодбата ја прекршил Пердика,²⁴ но не нуди никаква поткрепа за ваквото тврдење. Во неговиот приказ на настаните, Пердика не презема ниту една формална непријателска воена акција против Атина; вниманието на Тукидид веднаш се префрла врз контактите на Пердика со Коринт и Спарта, кои можеби се временски блиски, но во тој миг сè уште невозможни.

Поради начинот на кој нашиот единствен наративен извор ги прикажува настаните, на ова место мора да прибегнеме кон конјектура. Дали Пердика воопшто можел да биде виновен за раскинувањето на спогодбата? Кон прашањево мора да се пристапи од повеќе гледни

²² Pace E. Badian, *From Plataea to Potidaea: studies in the history and historiography of the Pentecontaetia*. JHU Press, 1993, 172. Датата на сојузот со Филип и Дерда не може да се утврди со сигурност. Тукидид, кој очигледно не дава целосен преглед на настаните, само кажува дека атинските барања во врска со Потидеја уследиле веднаш по битката кај Сиботските острови, зашто и Коринтјаните и Пердика веќе станале атински непријатели (1.57.3). Битката се случила во септември 433. Каган (*The outbreak*, 277 sqq.) цени дека непријателството се развило набргу по основањето на Амфипол и дека договорот со Филип и Дерда можел да се случи уште во 435.

²³ Заслужува да се одбележи белешката на Адкок (“The Breakdown” ..., 184): “Perdiccas was the ally of Athens, but the Athenians, often too fond of being too clever in such matters, had allied themselves with his brother Philip.”

²⁴ Мошне е важна уште една нијанса во текстот на Тукидид, кој меѓу редови навестува дека Пердика несомнено бил неверен и недоверлив сојузник – инаку, Атина не би имала потреба да склучи сојуз со неговите соперници. Вистина е дека Тукидид не е апологет на Атина, и дека ги слика атинските доблести, но и недостатоци; сепак, мошне е силен впечатокот дека неговите забелешки, по правило, се однесуваат на настаните на атинската политичка сцена. Што се однесува до надворешните односи, Атињаните, според Тукидид, никогаш свесно не прекршиле договор, ниту пак изневериле сојузник, туку едноставно дејствувале според определниците на политичката нужност.

точки.²⁵ Треба да се разгледа не само воената подготвеност на Пердика, туку и миговните политички и економски условености на Македонија и Атина.

Речиси е сигурно дека Пердика во 433 ст.е. не бил доволно силен за да ги загрози атинските поседе ниту на Халкидик, ниту во Стримонскиот басен. За да се справи со Филип, на Пердика му била потребна помош однадвор.²⁶ Крестонија и Бисалтија биле вон опсегот за успешни воени дејствија. Без сопствена флота, македонскиот крал не можел да размислува за блокада на крајбрежен полис, а без поддршка од месното население – која во мигот ја имала Атина – не можел ниту да опсади или да освои град во внатрешноста. Секој непријателски потег на Пердика би предизвикал жесток и уште посилен одговор: дејствијата против Атина биле потфат со висок ризик, нешто што на Пердика воопшто не му требало.

Не треба да се заборава и тоа, дека премолчената спогодба од 437 ст.е. не била склучена за да му се помогне на Пердика, туку за да се обезбеди и да се зацврсти атинското присуство во Стримонскиот басен. Со прифаќањето на оваа спогодба, Пердика се согласил да не навлегува во атинската интересна сфера. Од гледна точка на Пердика, било логично таквото навлегување и свесно да се одбегнува: и покрај сè, Атина сè уште била извонреден долгорочен трговски партнер, со кого остварувал размена во забележителен обем. Заладувањето на односите и прекилот на трговијата би биле несомнено штетни за Атина но, од друга страна, Пердика би останал без главната придобивка од трговијата со дрвна граѓа – не атинското сребро, туку можноста дрвото да се користи како политички адут. По сево ова, ако Пердика сепак решил да го прекрши мирот со Атина, тогаш неговиот пристап кон нештата бил оптимистичен и, би рекле, прилично агресивен. Но, зад агресивната политика мора да стои воена моќ, па со право би се запрашале – врз која стратегија, и на чија помош Пердика намислил да се потпре, за да ги оствари своите цели?

Јасно е дека Пердика ниту размислувал за војна против Атина, ниту пак се залажувал дека може лесно да ги отстрани Атињаните од непосредното соседство. Непријателствата од 433 не ги предизвикал

²⁵ Cole ("Perdiccas and Athens", 61) цени дека Атина дејствувала премногу отворено во обидите да воспостави контрола над Термајскиот залив, што предизвикало соодветна реакција од Пердика. Претпоставката на авторот се темели врз датирањето на приемот на Метона во сојузот во 434, но датирањето сè уште е спорно. Метона се јавува на форосните списоци од 432/1, но издавачите на ATL го реконструираат името и на списоците од 434 со цел да се усклади една друга хронологија, онаа на Метонските декрети (ATL 3.133-137; за декретот, IG I² 57). Cf. Hammond, Nicholas G. L., & Guy T. Griffith. *A History of Macedonia II*. Oxford, 1979, 124-129.

²⁶ Cf. В. Саракински, „Филип...“, 146 sqq.

никаков антиатински потег на Пердика, туку биле исход на атинските стратегиски цели на северното крајбрежје.²⁷ Подготвувајќи се за војна, Атина го зголемила форсот²⁸ и се поврзала со најсилните соперници на македонскиот крал.

IV

Кусо време пред тоа, на сосем друг крај од хеленското копно се одвивал еден поинаков сплет од настани, кој беше навестен во погорните редови. Иако во прво време ништо не го врзувало со северното крајбрежје, уште помалку со Македонија – неговиот одраз врз внимателно исплетените нишки на атинската политика на северот бил безмалку погубен. Да видиме, накусо, за што станувало збор.

Во 436 ст.е. избила внатрешна неслога во Епидамнос, коркирска колонија на брегот на Јонското море. Текот на настаните бил виден многупати дотогаш во хеленскиот свет. Демократските сили успеале да ги протераат од градот приврзаниците на олигархијата; здружени со околното население, олигарсите почнале да го напаѓаат градот еднадвор, па демократите, очекувано, побарале помош од метрополата Коркира. Но, се случило во тоа време Коркира да биде олигархиски полис; разбирливо, таа не сакала да војува против своите роднини и истомисленици од Епидамнос, па едноставно се оградила од настаните.²⁹

Оставени сами на себе, демократите од Епидамнос немале друг избор освен да се пожалат во Коринт, метрополата на нивната метропола. Коринтјаните прифатиле да се вмешаат: тие пратиле во Епидамнос близу осумдесет триери, кои носеле колонисти и две илјади коринтски хоплити. Соочена со можност да остане без Епидамнос, Коркира кренала оружје против метрополата: во 435 ст.е., коринтската флота била поразена кај Левкимна. Посрамени од сопствените колонисти, Коринтјаните решиле да ја истуркаат работата до крај; по

²⁷ *Contra* Бадијан, кој цени дека нема доволно податоци за да се размислува зошто Атина би се свртела против својот сојузник, и спекулира дека Атина се плашела дека моќта на Пердика можела да стане преголема. Но, јасно е дека иницијативата најмалку била во рацете на македонскиот крал. Впрочем, ако Пердика навистина бил доволно силен за да започне непријателства, несфатливо е зошто не реагирале воените посади во Бреа, Амфипол и Ејон. Против него била пратена војска од Атина, која испловила дури во април 432.

²⁸ Атинските сојузници секако не биле воодушевени од развојот на настаните. Сепак, нивните раце биле врзани, зашто крајбрежните населби биле на дострел на атинската флота, не биле далеку ниту стримонските воени посади, а не можеле да се надеваат на помош од Пердика, кој, Впрочем, сосем веројатно бил следната атинска цел.

²⁹ Целосен опис на настаните кај Тукидид (1.24-56).

едногодишни подготовки, тие собрале флота од 150 триери, а ја добиле и поддршката на Амбракија, Мегара и Елеја. Откако настаните добиле ваков тек, Коркира се нашла во мошне незавидна положба: влогот сега не бил само Епидамнос, туку и нејзината самостојност. На Коркираните им требал силен сојузник, полис чија воена сила можела да се справи со големата флота што се подготвувала да исплови. Единствено логично решение било – да се побара помош од Атина.

Зошто Атина би посакала да се вплетка во спорот меѓу Коринт, коринтската колонија Коркира и коркирската колонија Епидамнос? Атињаните во мигот имале на ум други нешта, и ништо не укажувало дека намислиле да преземаат воени дејствија во Јонското Море. Сепак, пред нив се испречила една неочекувана ситуација. Коркира имала флота од над сто триери; во случај островскиот полис да биде поразен – а тоа во мигот се чинело неминовно – контролата над коркирската флота би ја презел Коринт, со што Пелопонескиот сојуз би добил флота од најмалку двеста и педесет триери, како и непосредна контрола на трговските патишта и суровините од запад. Ако претпочитале да останат гледачи во овој спор, Атињаните лесно можеле да станат сведетели на крајот на сопствената преоќ во хеленските мориња.³⁰

Како да се земе удел во непријателствата и да се спаси Коркира, а да не се прекрши Триесетгодишниот мир? Што се однесува до правната издржаност, Атина имала полно право да склучи сојуз со Коркира; дури и според одредбите на мирот, Атина можела да склучи сојуз со секој полис кој не бил член на Пелопонескиот сојуз, или пак не влегувал во непосредната интересна сфера на Спарта. Коркира не била дел од Пелопонескиот сојуз, ниту пак имала непосредни односи со Спарта; но, вмешувањето на Коринтјаните сепак ѝ давало поинаква димензија на целата состојба, па атинската Еклесија се определила за склучување *ἐπιμαχία*, одбранбен сојуз.³¹ Коринтјаните немале намера да отстапат и, како што минувало времето, станувало јасно дека

³⁰ И Тукидид (1.44.3) посредно соопштува дека одлуката на Атињаните во врска со Коркира е своеволна, насочена не кон некакво запирање или санкционирање на Коринт, туку првенствено кон потребите на атинската економија и трговија; *ἀμα δὲ τῆς τε Ἰταλίας καὶ Σικελίας καλῶς ἐφαίνεται αὐτοῖς ἡ νῆσος ἐν παράπλῳ κείσθαι*. V. Philip A. Stadter, “The Motives for Athens’ Alliance with Corcyra (Thuc. 1.44).” *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 24, no. 2 (2011), 131-136; Arthur M. Eckstein, “Thucydides, the outbreak of the Peloponnesian War, and the foundation of international systems theory.” *The International History Review* 25, no. 4 (2003), 773.

³¹ За поточна определба на поимот *ἐπιμαχία* кај Тукидид, cf. Thuc. 1.44.1; 5.48.2. Сепак, ваквата определба не секогаш се поклопува со дејствијата на атинската војска, па дури ни со речникот на официјалните акти; на пример, иако т.н. Втор атински поморски сојуз од 378 ст.е. во основа е *ἐπιμαχία*, во актите постојано се користи глаголот *συμμαχεῖν*. Како и да е, преземањето *офанзивна* акција против Коринт секако би претставувало прекршување на Триесетгодишниот мир.

атинската флота, наместо кон север, сепак најпрвин ќе пловат кон запад; Атина веќе била обврзана да се вмеша. Кон Коркира најпрвин се упатиле скромни десет триери, а по нив уште дваесет.³²

Во септември 433, флотите на Коринт и Коркира се судриле кај Сиботските острови. Коркира претрпела пораз, но не и катастрофа: Коринт не ја заробил коркирската флота. Атинското присуство кај Сиботските острови не минало незабележано. Кусо време пред тоа, Коринтјаните среде Атина се заканувале дека ќе одговорот на секоја атинска провокација и дека ќе предизвикаат немири меѓу Атинските сојузници; сега, Атина непосредно се испречила пред коринтската воена сила, и тоа во спор кој, според Коринтјаните, бил внатрешна работа што не би требало да ја засега.

Атина била веројатен, згора на сè дрзок и мошне опасен непријател; сепак, се чини дека во тој миг било најразумно Коринтјаните воопшто да не одговорот на атинските потези. Атина можеби не била подготвена за општа војна, но Коринт, дури и да бил подготвен, не можел да ја води самостојно. За да излезат од копнена Хелада, коринтските триери можеле да пловат кон запад, низ Коринтскиот залив, или на исток, низ Саронскиот. Во случај на војна, обете патишта би биле затворени: на излезот од Коринтскиот залив се испречувал Навпакт, чии граѓани, порано месенски хејлоти, биле населени таму токму со атинска помош; од друга страна, источниот пат минувал опасно близу до Пиреј, од каде лесно се надгледувал Саронскиот залив. Секој копнен потфат кон север би требало да оди преку Атика, што за Коринт бил преголем залак. Затворени од сите страни, Коринтјаните можеле да преговараат, да обвинуваат и да се закануваат, но не и навистина да војуваат. Ако мислеле да поведат војна, требало зад себе да го имаат целиот Пелопонески сојуз, а Спарта не била расположена за војна. Требало да се чека Атињаните да ја пречекорат линијата и отворено да го прекршат Триесетгодишниот мир. Во тоа време, се чинело дека изгледите за такво нешто не се големи; не само што Атина не покажала никаква намера да војува против Спарта, туку побрзала да

³² Уште античките автори ја забележале малубројноста на пратената воена сила. И тука, Атињаните можеле да бираат меѓу неколку исходи од целата состојба, кои зависеле само од нив. На пример, ако нешто порано испрателе кон Коркира флота од стотина триери, сосем е веројатно дека коринтската флота би се вратила дома, не сакајќи да влегува во толкав воен ризик. Но, Атињаните очигледно чекале Коринт да го преземе првиот чекор за да ја активираат епимахијата, а освен тоа – Атина всушност и немала силна причина за да го попречи првичниот судир меѓу флотите на Коринт и Коркира; секоја потопена триера на Коркира ќе се брела и како нивна загуба, но затоа пак секоја потопена триера на Коринт би претставувала уште поголема добивка. Изгледа дека за Атина било најдобро Коринт и Коркира секако да завојуваат, но Коринт да не извојува евтина или пресудна победа.

им се врати на претходно зацртаните дејствија на Тракомакедонското крајбрежје.

V

Таму пак, за атинските планови да се исполнат и во пракса, требало да се реши проблемот со Поттидаја – веројатно најнаселениот атински сојузнички град на Халкидик. Поттидајците дотогаш биле верни и искрени сојузници: се одметнале од Персија уште по поморскиот бој кај Саламина, а нивните одреди активно се бореле кај Платеја, па би можело да се каже дека во сојузот пристапиле по своја волја и со искрена желба.³³ Но, за разлика од Коркира, Поттидајците не само што не ги прекинале врските со матицата, туку градот бил непосредно управуван од Коринтјани, кои секоја година доаѓале од југ. Поттидаја имала обврски кон Атина, но и кон Коринт: македонската и коринтската епизода тука за првпат добиваат нишка што ги поврзува.

Состојбата била посериозна одошто се чини на прв поглед. Многупати дотогаш Атина морала да се бори на неколку различни фронтони, но по правило внимавала да не води две војни истовремено. Откако станала сојузен хегемон, нејзините воени потфати се воделе на ограничена територија, траеле ограничено време, и, најважно од сè, биле насочени против релативно изолиран непријател, кој немал можност да склучи сојуз со друга поголема политичка единка. Да се потсетиме на настаните кај Сиботските острови, на нетрпеливоста на Коринтјаните и на нивните закани дека ќе внесат немир кај атинските сојузници:³⁴ она што во моментот најмалку им требало на Атињаните, биле Коринтјани на кормилото на регионално важен атински сојузник, и тоа во непосредното соседство на Пердика. Пред да преземе каков и да е воен потфат против Пердика, Атина морала да се увери дека Поттидаја е безопасна и дека беспоговорно ќе дејствува во служба на сојузот, а не на матицата. Затоа, есента 433, Атињаните побарале од Поттидаја да ги урне бедемите и да ги прекине врските со Коринт.

Ова барање не било упатено без претходна размисла. За време на непријателствата од 457 до 445 ст.е., кога Коринт и Атина биле во отворен судир, Поттидаја не презела никаков чекор против Атина: таа не се одметнала, ниту пак на каков и да е начин се замешала во непријателствата. Згора на тоа, иако форосот на Поттидаја бил драстично зголемен, нејзините жители со ништо не покажале дека нема да си ги подмират обврските. Ништо не укажувало дека Поттидајците ќе предизвикаат проблеми. Затоа и атинските барања биле проследени со

³³ Her. 8.126-129, 9.28; cf. ATL 3.223.

³⁴ Thuc. 1.40, 1.61, 1.56, 1.57, 1.61.

гласник, без поддршка од копнени одреди, без испраќање флота; всушност, сè до следната пролет, Атињаните не презеле никаква теренска мерка за да ги истераат до крај. Во чинот немало отворено непријателство: станувало збор за барања од сојузниот хегемон до еден член на сојузот и, од формална гледна точка, Поттидајците биле обврзани да послушаат. Атинските барања не биле насочени против Коринт, уште помалку против Спарта. Атина ги збивала сопствените редови – како што насетуваме, за блиска војна против Пердика – па случајот на Поттидаја можел да послужи и како предупредување за можните незадоволници во сојузот.³⁵

Поттидајците ги примиле барањата во текот на зимата 433/2. Разбирливо, тие го согледувале проблемот од сопствено стојалиште. Во Атина било испратено пратеништво, а преговорите се развлекле долж целата зима. Атињаните насетиле дека е можно да најдат на благ отпор, но пораката што ја добила Поттидаја била многу појасна: тие, едноставно, морале да послушаат, освен ако не посакуваат војна против хегемонот. Но, како што може да се насети од настаните што уследиле, хегемонот не сметал на тоа дека Поттидајците пратиле и друго пратеништво – на Пелопонес.³⁶ Наближувала кобната пресвртница, и тоа без знаење на Атина. Проблемот бил изложен пред спартанските ефори: трудејќи се да избегнат вратоломна воена авантура, тие мудро ветиле помош само ако Поттидаја биде нападната.³⁷ Но, и тоа било сосем доволно. Поттидаја одбила да се покори и кренала бунт.

Заплетот околу Поттидаја му дал неочекувана и – би рекле – неверојатно поволна можност на македонскиот крал. Како што видовме и погоре, врз основа на текстот на Тукидид би можело да се помисли дека Пердика презел лична иницијатива:³⁸ по сево ова, станува извесно дека за тоа немало потреба – иницијативата бездруго морала да дојде од Пелопонес.³⁹ Вистина е дека Коринт без поговор се ставил на страната на Поттидаја, но Спарта, иако расположена да помогне, не можела

³⁵ Pace Kagan, *The outbreak*, 279.

³⁶ Thuc. 2.57-8.

³⁷ Ефорите, како што забележува Бадиан, стапиле на должност пред битката кај Сиботските острови, што навестува дека најверојатно немале непријателски предрасуди кон Атина.

³⁸ И дека, дури, ги убедуваат Спартанците да поведат војна: има истражувачи (на пример, J. T. Chambers, "Perdiccas, Thucydides and the Greek City-States," *Ancient Macedonia IV*, Thessaloniki, 1986; Hodlofski, L. C. *Macedonian Relations with Athens to 413 B.C.* Thesis. The Pennsylvania State University, 1979) кои бесоговорно се поведуваат по текстот на Тукидид, па дури и претполагаат дека Пердика со пратеништва ги поттикнувал Спартанците да завојуваат против Атина.

³⁹ Поттидаја не можела да биде „убедена“ да се побуни, особено не од Пердика; на Поттидајците им биле потребни цврсти ветувања, и тоа од Коринт и од Спарта. Имајќи го предвид односот на Спартанците кон Александар I во Атина, тешко

– и не сакала – да се втурне во војна по секоја цена. Со македонскиот крал на атинска страна, секој обид да се пратат засилувања на Халкидик би бил речиси невозможен, а военото ангажирање на север – однапред осудено на неуспех. Логиката на нештата укажува дека, во времето меѓу пристигнувањето на Поттидајците во Спарта и започнувањето на бунтот, требало да се добие јасен увид во намерите на Пердика. Дури откако било сигурно дека Пердика нема да војува на атинска страна, Пелопонесјаните можеле да се замешаат во северните непријателства. Значи, првиот одбрамбен маневар на Пердика – контактот со Коринт и Спарта – воопшто не морал да подразбира драматични барања и повици за војна, чие ехо наводно се слуша во заднината на текстот на Тукидид.⁴⁰

Вториот одбрамбен маневар се случил на теренот; се чини дека и тука, патот на Пердика му го олеснил токму неговиот најопасен непријател. Во мигот кога им бил одреден значително повисок форос, сојузниците – иако притаено незадоволни – морале да се покорат, зашто не можеле да се потпрат на ничија помош. Но сега, откако Поттидајците ја заматиле состојбата, суштински се сменила и положбата на Пердика. За да се поттикнат чувствата на жителите на Халкидик, не требало да се стори многу: сè што им требало на малите крајбрежни населби било безбедно засолниште, вон дострелот на моќната атинска флота. Пердика им понудил плодна земја во внатрешноста, а многу од нив ја прифатиле понудата без колебање.⁴¹ Другите незадоволници се групирале околу добро утврдениот Олинт, кој исто така лежел подалеку од брегот.⁴²

Атинските зафати во доцните триесетти години, чија крајна цел била да се изолира можниот непријател и во исто време да се обезбеди целосна покорност од сојузниците, го предизвикале токму спротивното: непријателот се врзал со нивните поранешни сојузници, а над случувањата будно бдееле нестрпливиот Коринт и разбудената Спарта. Но, Атињаните го увиделе тоа дури кога нивните хоплити стасале на северното крајбрежје.

може да се поверува дека Пердика би добил простор да ја притиска Спарта со лични иницијативи. Патем, на советувањето во Спарта (непосредно пред објавувањето на војната), Пердика воопшто не е споменат.

⁴⁰ Thuc. 1.57.4-5: [...] δεδιώς τε ἔπρασσεν ἔς τε τὴν Λακεδαιμόνα πέμπων ὅπως πόλεμος γένηται αὐτοῖς πρὸς Πελοποννησίους, καὶ τοὺς Κορινθίους προσεπειεῖτο τῆς Ποτειδαίας ἕνεκα ἀποστάσεως.

⁴¹ Thuc. 1.58.2.

⁴² Олинт бил поставен на долг насип што доминирал над јужната рамнина на Халкидик и се спуштал во морето. Изборот на локацијата бил извонреден: градот лесно се бранел, имал пристап до плодна земја, а од брегот бил оддалечен близу пет километри. Поттидаја се наоѓала десетина километри кон југ.

VI

Архестрат,⁴³ кој во април 432 ст.е. ја повел атинската флота кон север, имал куси и јасни задачи: атинските сили требало да дејствуваат во спрега со борците на Филип од Амфакситида и Дерда од Елимеја, сè дури не му биде зададен пресуден удар на македонскиот крал. Во подготовките биле потрошени сразмерно многу време, парични средства и политички напори, па затоа и не се очекувало дејствијата да се развечат до бесконечност. Штом веќе се упатил кон север, Архестрат можел да испита и дали Поттидајците започнале да ги исполнуваат барањата на хегемонот и, во најлош случај, да земе заложници.

Во согласност со одредниците што ги добил, Архестрат се истоварил токму на половина пат меѓу Пердика и Поттидајците. Во тоа време, Филип и Дерда веќе ја извеле војската од Елимеја и веројатно дејствувале долж текот на Халиакмон, движејќи се кон Пиерија и Ботијаја. Силите на Пердика биле потребни во внатрешноста, па Атињаните лесно ја освоиле Терма. Но, на Архестрат не му требало многу, за да разбере дека она што се случува во Поттидаја е вистинско востание, и дека со силите што му биле дадени не може да стори ништо. Откако Поттидаја излегла од игра, тој сосем исправно одлучил да го префрли дејствието поблизу до своите сојузници. Филип и Дерда без друго се пробивале кон крајбрежјето, па штом работите стоеле така, Архестрат решил да се води по првичните заповеди и да продолжи со дејствијата против Пердика.⁴⁴ На почетокот на мај 432, Архестрат ја опсадил Пидна.

Вестите за случувањата во Поттидаја бргу стасале во Атина. Станувало очигледно дека – дури и без поттик однадвор – атинскиот систем на контрола на Халкидик бил пред распаѓање, и тоа токму во мигот кога започнала клучна војна во непосредното соседство. Атињаните морале по вторпат да праќаат војска – уште четириесет триери и две илјади хоплити.⁴⁵ Тукидид не ни ги соопштува заповедите што ги добил Калија, заповедникот на новопратените одреди, но спомнува дека и тој ѝ се приклучил на опсадата, зашто се надевал дека градот бргу ќе биде освоен. Вкупните активни атински сили сега изнесувале седумдесет триери и три илјади хоплити, не сметајќи ги силите на

⁴³ Thuc. 1.57.6. Kagan, *The outbreak*, 280 цени дека станува збор за истиот Архестрат, син на Ликомед, кој заедно со Ефијалт и Периклас се борел да ја ограничи моќта на Ареопагот.

⁴⁴ *Contra Cole, Perdiccas and Athens*, 62, кој претпоставува дека Архестрат воопшто не бил пратен против Македонија, туку само против Поттидаја, па тврди дека Тукидид погрешно ја протокувал неговата мисија. Сепак, против ваквата претпоставка говори усогласеноста на заедничките дејствија со Филип и Дерда, кои очигледно биле веќе договорени.

⁴⁵ Thuc. 1.61.

Дерда и Филип на теренот. Станувало збор за забележителна воена сила, способна да притисне на централната македонска рамнина, а престолината се наоѓала на само неколку часа забрзан строев чекор. Лесно можело да се случи востаниците од Халкидик да останат без својот сојузник уште пред да добијат каква и да е помош од него; во таков случај, оваа атинска сила можела да се справи и со Потидеја.

Но, пресметките го немале предвид можното замешување од Пелопонес. Убедени дека сè уште ги контролираат случувањата, со тоа што продолжиле да ја опсадуваат Пидна и да ги групираат своите сили, Атињаните ѝ дале драгоцено време на Потидеја. Кон крајот на мај 432,⁴⁶ на четириесеттиот ден од бунтот, во Потидеја стасале засилувања од Коринт. Станувало збор за приватно собрани одреди од Коринтјани и наемници од целиот Пелопонес – уште едно сведоштво дека Коринтјаните сè уште не биле подготвени да го прекршат Триесетгодишниот мир; но, без оглед како биле собрани, сепак станувало збор за 1600 хоплити и 400 лесни пешаци.⁴⁷

Присуството на двеилјадна пелопонеска војска веќе претставувало прилично голема неволја, и тоа не само во Потидеја, туку и во целиот Тракиски форосен округ. Атињаните ги запреле дејствијата кај Пидна – но, без некакво примирје, не можеле да бидат сигури дека Пердика нема да ги удри од зад грб. Тукидид објаснува дека била склучена *ξυμμαχία ἀναγκαία*, примирје од едноставна обострана нужда:⁴⁸ Пердика не можел да го брани крајбрежјето додека Филип и Дерда дејствувале во внатрешноста, а Атињаните морале да ги насочат сите сили против Халкидик. Пердика и Атина не склучиле мировен договор, туку привремена спогодба: нејзината важност била миговна и немала долгорочни импликации.⁴⁹ Атињаните сега можеле да минат низ Ботија и да влезат на Халкидик по копнен пат.⁵⁰

⁴⁶ Thuc. 1.60.3; cf. A. W. Gomme. *A Historical Commentary on Thucydides*. Oxford University Press, USA, 1981, 1.425.

⁴⁷ Thuc. 1.60.

⁴⁸ Thuc. 1.61.3: *προσκαθεζόμενοι δὲ καὶ αὐτοὶ τὴν Πύδναν ἐπολιόρησαν μὲν, ἔπειτα δὲ ξύμβασιν ποιησάμενοι καὶ ξυμμαχίαν ἀναγκαίαν πρὸς τὸν Περδικκάν, ὡς αὐτοὺς κατήπειγεν ἡ Ποτειδαία καὶ ὁ Ἄριστος παρεληλυθώς, ἀπανίστανται ἐκ τῆς Μακεδονίας [...]*.

⁴⁹ Треба да се спомнат оцените на Kagan, *The outbreak*, 283 (“It was an act of expediency and cynicism on both sides...”) и на E. N. Borza, *In the shadow of Olympus: the emergence of Macedon*. Princeton University Press, 1992, 143 (“Rarely can one find a clearer example of a settlement made in bad faith...”).

⁵⁰ Мошне интересна емендација на Тукидид и разработка кај Badian, 175-179. Атињаните сакале да го изненадат Пердика со напад врз Берија; токму затоа не ја префрлиле војската со триерите, кои – сосем нелогично – до Потидеја пловеле празни. Ако ова е точно, Атина треба да се обвини за уште едно прекршување на договор со Пердика, но и најпосле да се прифати дека корабите со лаги, за кои зборува Хермип, поскоро доаѓале од југ, а не од север.

Но, во мигот кога атинските одреди најпосле се појавиле пред Потидија, веќе не можело да се стори ништо друго, освен да се започне битка. Очигледно, и Пердика ценел дека од таа битка зависат многу нешта, зашто му ги предал овластувањата во Ајга на некојси Иолај и лично се појавил на бојното поле со уште двеста македонски коњаници. Тукидид вели дека Македонците немале прилика да сторат многу: по кус судир, Пердика се повлекол.⁵¹ Во битката, која се случила во јуни 432, бунтовниците претрпеле пораз. Атињаните почнале да го опсадуваат градот; но, токму текот на оваа опсада сведочи дека тие не биле подготвени ниту за она што ги очекувало на северното крајбрежје, а не пак за сеопфатна војна низ цела Хелада. Дури и со последните засилувања, Атињаните не можеле да го обиколат градот во целост, па требало да се праќа војска и по третпат. Обрачот бил затворен дури со доаѓањето на дополнителни 1600 хоплити; но, во меѓувреме, коринтскиот заповедник Аристај успеал да се измолакне. Коринтјанецот продолжил да го бранува Халкидик, за чие смирување Атињаните војувале сè до крајот на годината; самата Потидија, пак, ќе падне дури три години подоцна.

Така, кусата и ефектна операција – своевидната „македонска војна“ – со која требало да се реши прашањето за стабилен доток на дрвна граѓа, станала вистински кошмар за Атина. Наместо да го отстрани Пердика, Перикле бил принуден да придвижи близу пет илјади хоплити – третина од атинската активна воена сила – и да ги врзе во двеиполгодишна воена авантура кај Потидија, која на крајот го чинела две илјади таланти – износ рамен на три целосни годишни форокси.

Перикле не бил ниту првиот, ниту последниот стратег кој станал жртва на она што во современата наука за војната се нарекува „воена фриксија“.⁵² Текот на една војна е предвидлив и логичен само ако се набљудува *post festum*, но речиси е невозможно со сигурност да се предвиди текот на некоја идна војна. Воената теорија вели дека се сигурни само две нешта: дека војната, порано или подоцна, ќе заврши, и дека војната што се води мошне ретко е војната што требало да се води. Текот на војната против Пердика и Потидија покажува дека Перикле (и, со него, севкупниот атински политички врв) не го

⁵¹ Thuc. 1.62, cf. Gomme 1.425.

⁵² V. Carl von Clausewitz, *Vom Kriege*, 36; cf. George Friedman, “The Unpredictability of War and Force Structure”, *Stratfor Weekly* 29 (2003). Интересно е што воената фриксија – многу пред Von Clausewitz и современите теоретичари – ја опишал токму Тукидид: Ἰουλεῦσεθε οὖν βραδέως ὡς οὐ περὶ βραχέων, καὶ μὴ ἀλλοτριῶν γνῶμαις καὶ ἐγγλήμασι πεισθέντες οἰκεῖον πόνον πρόσθηθε. τοῦ δὲ πολέμου τὸν παράλογον, ὅσος ἐστί, πρὶν ἐν αὐτῷ γενέσθαι προδιάγνωτε· μηκυνόμενος γὰρ φιλεῖ ἐς τύχας τὰ πολλὰ περιστασθαι, ὡν ἴσον τε ἀπέχομεν καὶ ὀποτέρως ἔσται ἐν ἀδήλω κινδυνεύεται (1.78.2-3).

почитувал основниот принцип на обезбедување од воена фрикција – дека секоја страна треба да се подготвува за најлош можен расплет. Пердика прибегнал кон сите можни орудија, сојузници, ветувања и врски до кои имал пристап, па дури и со нив, бил свесен дека му претстои бој против атинската војска; на другата страна, Перикле – кој очигледно уште во првиот бран можел да прати сила од пет илјади хоплити и близу сто триери – решил да придвижи онолку војска, колку што ценел дека е потребно. Атињаните без потреба изгубиле повеќе животи, средства и време одошто навистина било потребно; најлошо од сè – наместо трајно да го решат македонското прашање со куса и контролирана војна, тие предизвикале еден несрекен след од настани кој ги втурнал и нив, и цела Хелада во тридецениска бојна врева.

VII

Останува да се разгледа последното, воедно и најзагадочно прашање. Нишките на целава приказна се извлечени токму од текстот на Тукидид, а ако се толкуваат од оваа гледна точка – следот на настаните се подведува под поинакви причинско-последични врски, а крајниот исход е сразмерно различен од востановената парадигма за почетокот на Пелопонеската војна. Зошто, тогаш, нема ни трага од ваков логос ниту кај Тукидид, а уште помалку кај современите толкувачи на неговото дело? Дали проблемот лежи во начинот на кој Тукидид ги прикажува и подредува настаните, или пак во начинот на кој ние го читаме и го толкуваме?

Не е лесно да се одговори на ова прашање. Во последниве децении се јавува една прилично силна струја на мислење, според која не можеме точно да ги реконструираме ниту намерите на кој и да е автор, ниту пак непосредните реакции на неговите читатели; дека го имаме на располагање само текстот (поточно, „Текстот“) на делото, и дека можеме да зборуваме само за начинот на кој го восприемаме. Но, да му се пристапи на Тукидид на овој начин би било претерано, дури и неприродно за историската наука; дело што е создадено за да се опише одредена војна, која пак била исход на одредени политички случувања во тоа совремие, не може и не смее да се разгледува одделно од таа војна и тие политички случувања. Точно е и тоа, дека постои друга, спротивставена струја, чии претставници неретко одат предалеку во спротивната насока; тие, пак, се толку импресионирани од Тукидид, што ценат дека секој стилски ефект и секое прикриено значење во неговите редови е нешто што тој го направил при полна свест и со јасно определена намера. При една ваква дихотомија на приста-

пи, се чини дека би било најумно да се остане некаде на средина; толкувањето да биде сосредоточено врз текстот, но никако да не се губат од вид и политичките стојалишта на неговиот автор.⁵³ Дobar пример за ова се пелопонеските упади во Атика во текот на т.н. „Архидамова војна“. Нив Тукидид ги спомнува и ги изложува поодделно, онака како што се случиле, бојна сезона по бојна сезона; од друга страна, редовните упади на Атињаните во Мегарида се спомнати еден единствен пат, при првиот упад,⁵⁴ и понатаму ги нема прилично долго, сè дури не ни биде соопштено дека станувало збор за редовни воени акции, кои се преземале двапати годишно.⁵⁵ Ова не може никако да се протолкува, ако си дозволиме да го толкуваме само Текстот и нашето лично доживување на материјата, вон контекст на тогашната воена, политичка и економска состојба, па и вон контекст на особеностите на Тукидид како автор. Ако се земат предвид сите овие нешта, станува јасно дека Тукидид вака ги обработува (или не ги обработува) упадите во Атика и во Мегарида, зашто поаѓа од стојалиштето дека оваа голема војна не се води поради некакви ситни спорови и поплаки од минатото, уште помалку поради интересите на Мегара, туку над сè – поради моќта на Атина; затоа едните упади се важни, а другите не се.⁵⁶ Или, според дефиницијата на современите „реалисти“ во теоријата на меѓународните односи – Пелопонеската војна претставувала нужен и неизбежен исход на еден системски процес, во кој политичкото предимство требало да се префрли од еден на друг носител – нешто што можело да се случи само со воена пресметка.

Токму во ваквите формулации за нужноста и неизбежноста се кријат и корените, и решението на проблемот што го загатнавме. Во еден често цитиран извадок, Тукидид ги пренесува зборовите на Перикле – дека, ако државата има избор, би било сосем неразумно да избере војна наместо мир,⁵⁷ но Атина, според него, немала избор, и

⁵³ Ова стојалиште повторно ја следи мисловната насока на деконструктивистите, но дава и слобода за толкување според потребите на односниот проблем. Cf. Gavin P. Hendricks, “Deconstruction the end of writing: ‘Everything is a text, there is nothing outside context.’” *Verbum et Ecclesia* 37, no. 1 (2016): 1: “The implications of Derrida’s reading [...] have impacted everything in the humanities and social sciences, including law, anthropology, linguistics and gender studies, as the meaning of the text is not only inscribed in the sign (signifier and the signified), but everything is a ‘text’ and *meaning and representation are how we interpret it*”. Секако, во овој случај одговорноста за исправноста на толкувањето уште повеќе паѓа врз толкувачот, зашто значењето во целост произлегува од она што тој го прави со текстот.

⁵⁴ Thuc. 2.31.

⁵⁵ Thuc. 4.66.1.

⁵⁶ Cf. P. J. Rhodes, “Epidamnus is a City’: On Not Overinterpreting Thucydides.” *Histos* 2 (1998), 64-71.

⁵⁷ Thuc. 2.61.1.

целиот исход од политичките проблеми се должел на силата на нужноста. Тукидид е историограф, а не современ историчар; восхитот кон неговата непристрасност и научна методологија не смее да го затскрие фактот дека и тој – како и Херодот, и како и сите други антички историографи – бил претставител на еден литературен вид, кој имал сопствени правила и особености. Како и многу други историографи, и Тукидид составил дело во кое граѓата се изложува во согласност со една внатрешна, органска идеја; во неговиот случај, станува збор за идејата на Ἀνάγκη, или Нужноста. Според Тукидид, судирот со Коринт и последователната војна со Пелопонескиот сојуз биле неминовни, зашто биле одраз на Ἀνάγκη, силата што подеднакво управува со животите на поединците, но и на државите како еден вид живи организми.

Оттука стануваат јасни две нешта: прво, дека современата историска парадигма за неминовноста на Пелопонеската војна безмалку во целост се согласува со античкиот концепт за Ἀνάγκη, и второ, дека оваа парадигма всушност и не е толку современа, зашто нејзин творец е токму атинскиот историограф.⁵⁸ Човек тешко би поверувал дека современите толкувања на Тукидид, но и на причините за Пелопонеската војна, се втемелени врз една литературна, речиси логографска парадигма, а не врз она што обично се одбележува како најважна одлика на Тукидид – непристрасниот и строго научен пристап кон граѓата. Не многу различни од Фамата на Вергилиј, и коринтската парадигма на Тукидид *sese attollit in auras, ingrediturque solo et caput inter nubile condit* – дотаму што, од историографска парадигма, стана вистинска историска парадогма, која автоматски се прифаќа како даденост при секое иследување на хеленската историја. Така и Пелопонеската војна стана парадогма за епска пресметка меѓу два спротивставени пола на хеленскиот политички свет, неминовен судир на два концепти и на два различни светогледи, историски бој за предводништвото кај Хелените. На истиот начин, сите воено-политички активности на Атина – особено во раните триесетти години на петтиот век ст.е. – се подредуваат и се толкуваат во насока на судирот на демократијата и олигархијата, на старото и новото; севкупното внимание е насочено кон Атина и Коринт, и безмалку секој покрупен политички потег се толкува само во рамките на овој референтен систем. Спротивно на ова, на претходните страници видовме дека атинската надворешна политика ни оддалеку не покажува таква еднообразност; дека атинската политичката линија поскоро се состои од мозаик на помали,

⁵⁸ Cf. M. Ostwald, *Anankē in Thucydides*. American Classical Studies no. 18. Oxford University Press, 1988, 15; 18; Michael W. Doyle, "Thucydides: A Realist?" *Hegemonic Rivalry. From Thucydides to the Nuclear Age*, Boulder, Colorado (1991): 169-188. Cf. A. M. Eckstein, "Thucydides, the outbreak of the Peloponnesian War...", 763.

опортуни политички одлуки, во кои речиси и да нема идеолошки наслојки; и дека тоа што непријателствата на северот предизвикале непосреден судир меѓу Коринт и Атина и, најпосле, го дале главниот повод за да избувне Пелопонеската војна, воопшто не значи дека главна цел на атинските активности кај Потидеја бил Коринт, а уште помалку Спарта. Напротив, може да се тврди дека настаните кај Потидеја се дел од предвидените атински активности за брза, ограничена и контролирана „македонска војна“, која требало да почне и да заврши во 432 ст.е., а со која Атина – во содејство со економските активности кај Амфипол – би си обезбедила и примарен, и алтернативен извор за снабдување и стабилен доток на дрвна граѓа. Сè дури не се ослободиме од навидум современите, а всушност класични историографски парадигми, претпоставената „македонската војна“ на Атина и натаму ќе ја нема во историската литература.

Сепак, оваа мала дијатриба против парадигмите не треба да се сфати преостро. Во крајна линија, ниту едно историографско дело – уште помалку, пак, современ историски труд – не може целосно да ги отслика богатството и сложеноста на минатите настани; единствено што му преостанува на историчарот е да го моделира, да го исцртува и да го подредува минатото според некој логичен след, и притоа да се надева дека тоа што го прави е разумно и издржано. Во таа смисла, и критиката не треба да се сфати како повик да се осуди и целосно да се отфрли работата со парадигми, туку поскоро како поттик тие непрестајно да се проверуваат и да се рedefинираат. *Nam, cuiusvis hominis est errare; nullius nisi insipientis in errore perseverare.*

БИБЛИОГРАФИЈА

- Adcock, F. E. "The Breakdown of the Thirty Years Peace, 445-431 BC." *The Cambridge Ancient History* 5 (1927): 165-192.
- Badian, Ernst. *From Plataea to Potidaea: studies in the history and historiography of the Pentecontaetia*. JHU Press, 1993.
- Borza, Eugene N. *In the shadow of Olympus: the emergence of Macedon*. Princeton University Press, 1992.
- Calder, William M. "The Corcyraean-Corinthian Speeches in Thucydides I." *The Classical Journal* 50, no. 4 (1955): 179-180.
- Chambers, J. T. "Perdiccas, Thucydides and the Greek City-States." *Ancient Macedonia IV*, Thessaloniki, 1986, p. 139-145.
- Chambers, Mortimer H. "Thucydides and Pericles." *Harvard Studies in Classical Philology* 62 (1957): 79-92.
- Cole, J. W. "Perdiccas and Athens." *Phoenix* 28, no. 1 (1974): 55-72.

- De Romilly, Jacqueline. *Thucydides and Athenian imperialism*. Oxford: Blackwell, 1963.
- Doyle, Michael W. "Thucydides: A Realist?" *Hegemonic Rivalry. From Thucydides to the Nuclear Age*, Boulder, Colorado (1991): 169-188.
- Eckstein, Arthur M. "Thucydides, the outbreak of the Peloponnesian War, and the foundation of international systems theory." *The International History Review* 25, no. 4 (2003): 757-774.
- Friedman, George. "The unpredictability of war and force structure." *The STRATFOR Weekly* 29 (2003).
- Gomme, Arnold Wycombe. *A historical commentary on Thucydides*. Oxford University Press, USA, 1981.
- Hammond, Nicholas G. L., & Guy T. Griffith. *A History of Macedonia II*. Vol. 225. Oxford, 1979.
- Harrison, E. "Chalkidike." *The Classical Quarterly* 6, no. 03 (1912): 165-178.
- Hendricks, Gavin P. "Deconstruction the end of writing: 'Everything is a text, there is nothing outside context'." *Verbum et Ecclesia* 37, no. 1 (2016): 1.
- Hodlofski, L. C. *Macedonian Relations with Athens to 413 B.C.* Thesis. The Pennsylvania State University, 1979.
- Jensen, Sean Ryan. *Rethinking Athenian imperialism: sub-hegemony in the Delian League*. PhD diss., Rutgers University-Graduate School-New Brunswick, 2010.
- Kagan, Donald. *The outbreak of the Peloponnesian War*. Ithaca - London, 1994.
- Kallet-Marx, Lisa. "The Kallias decree, Thucydides, and the outbreak of the Peloponnesian War." *The Classical Quarterly (New Series)* 39, no. 01 (1989): 94-113.
- Kallet, Lisa. *Money, expense, and naval power in Thucydides' History 1-5.24*. Univ. of California Press, 1993.
- Lepper, F. A. "Some Rubrics in the Athenian Quota-Lists." *The Journal of Hellenic Studies* 82 (1962): 25-55.
- Lewis, D. M. "The Thirty Years' Peace." *The Cambridge Ancient History* 5 (1992): 121-146.
- Lewis, D. M. "The Archidamian War." *The Cambridge Ancient History* 5 (1992): 370-432.
- Meiggs, Russell. *The Athenian Empire*. Clarendon Press, 1972.
- Meritt, Benjamin D. "The Reassessment of Tribute in 438/7." *American Journal of Archaeology* 29, no. 3 (1925): 292-298.
- Meritt, Benjamin D., Wade-Gery, H. T. & McGregor, M. F. *The Athenian tribute lists*. 4 vols. Cambridge, Mass. and Princeton, 1939-1953.
- Nesselhauf, Herbert. "Untersuchungen zur Geschichte der delischattischen Symmachie". *Klio Beiheft* 30 (1933).
- Ober, Josiah. "Models and Paradigms in Ancient History." *Ancient History Bulletin* 3, no. 6 (1989): 134-37.
- Rhodes, Peter J. "Thucydides on the Causes of the Peloponnesian War." *Hermes* 115, no. H. 2 (1987): 154-165.
- Rhodes, Peter J. "'Epidamnus is a City': On Not Overinterpreting Thucydides." *Histos* 2 (1998): 64-71.
- Ostwald, M.. *Anankē in Thucydides*. American Classical Studies no. 18. Oxford University Press, 1988.
- Stadter, Philip A. "The Motives for Athens' Alliance with Corcyra (Thuc. 1.44)." *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 24, no. 2 (2011): 131-136.
- Wade-Gery, Henry T. "Thucydides." *Oxford Classical Dictionary*, ed. by N. G. L. Hammond & H. H. Scullard, Oxford: Clarendon press, 1970.

70 ГОДИНИ ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА
ГОДИНИ МАКЕДОНСКА ИСТОРИОГРАФИЈА

<i>Издавач</i>	ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ – СКОПЈЕ
<i>За издавачот</i>	проф. д-р Горан АЈДИНСКИ
<i>Издавачки одбор</i>	проф. д-р Ванчо ЃОРЃИЕВ проф. д-р Александар АТАНАСОВСКИ проф. д-р Војислав САРАКИНСКИ
<i>Идејно решение и корица</i>	проф. д-р Војислав САРАКИНСКИ
<i>Лектура и коректура</i>	проф. д-р Димитар ПАНДЕВ
<i>Техничка обработка</i>	проф. д-р Војислав САРАКИНСКИ
<i>Печати</i>	МАР-САЖ – СКОПЈЕ

CIP-каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

94(497.7)(062)

930(497.7)(062)

СЕДУМДЕСЕТ

70 години Институт за историја : 70 години македонска историографија : зборник на трудови одржан на Меѓународната Конференција одржана на 13 и 14 декември 2016 година во Скопје. - Скопје : Филозофски факултет, 2017. - 500 стр. : илустр. ; 24 см

Фусноти кон текстот

ISBN 978-608-238-125-1

а) Историографија - Македонија - Собири б) Македонија - Историја - Собири

COBISS.MK-ID 103246602

© 2017 Филозофски факултет, Скопје.

Сите права за печатеното издание се заштитени.

Електронското издание подлежи на Creative Commons Attribution/ No Derivatives
License, која дозволува преземање на делото со задолжително цитирање на
изворот и на неговите автор.